

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Contempt of court: Een meerwaarde voor de goede strafrechtspleging in Nederland?

Lochs, M.

Citation

Lochs, M. (2019, December 18). *Contempt of court: Een meerwaarde voor de goede strafrechtspleging in Nederland?*. Meijers-reeks. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/82076>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/82076>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/82076> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Lochs, M.

Title: Contempt of court: Een meerwaarde voor de goede strafrechtspleging in Nederland?

Issue Date: 2019-12-18

1 | Inleiding

Sinds de invoering van het Wetboek van Strafvordering in 1926 is de formele taakstelling van de strafrechter nauwelijks veranderd: hij is verantwoordelijk voor de volledigheid van het onderzoek en de waarheidsvinding en heeft daarbij een actieve rol. De samenleving is in bijna honderd jaar daarentegen wel drastisch veranderd. Door onder meer de grote (media)belangstelling voor strafzaken, toegenomen mondigheid van burgers en meer polarisatie in de rechtszaal, komt de vraag op of de rechter nog wel voldoende is toegerust de hem toebedeelde taak naar behoren te vervullen. Daarbij wordt met enige regelmaat en in uiteenlopende contexten gesuggereerd dat in Nederland behoefte zou bestaan aan het Angelsaksische instrument van contempt of court om de positie van de rechter te verstevigen. In dit onderzoek wordt in kaart gebracht wat contempt of court inhoudt en welke betekenis dit instrument kan hebben voor de Nederlandse strafrechtspleging.

1.1 AANLEIDING

1.1.1 Onveranderde taak van de rechter

Een van de uitgangspunten van het Nederlandse strafrecht is dat de rechter is belast met de waarheidsvinding en een zelfstandige verantwoordelijkheid heeft voor de omvang en volledigheid van het onderzoek. De rechter voert de regie over het verloop van het strafproces en heeft een rechtsbeschermende taak ten opzichte van de verdachte.¹ In de talrijke wetswijzigingen die sinds de invoering van de Wetboeken van Strafrecht en Strafvordering zijn doorgevoerd is in deze taakopvatting van de rechter nauwelijks verandering gekomen. In het project Strafvordering 2001, het aan het begin van deze eeuw uitgevoerde onderzoeksproject dat (gedeeltelijke) herziening van het Wetboek van Strafvordering beoogde, bleef de actieve rol van de rechter een onbetwist uitgangspunt.² Ook in het thans lopende moderniseringstraject van het Wet-

¹ Groenhuijsen & Knigge 2001, p. 23 en 37; Cleiren 2011a, p. 107-111.

² Zie Algemeen kader herziening Wetboek van Strafvordering, *Kamerstukken II* 2003/04, 29271, 1, brief van de minister d.d. 22 oktober 2003. Daaraan doet niet af dat de invulling van die rol kan variëren en de mate van rechterlijke activiteit de laatste jaren in toenemende mate afhankelijk lijkt te worden gesteld van de opstelling van in het bijzonder de verdedi-

boek van Strafvordering behoudt de rechter zijn verantwoordelijkheid voor de omvang en inhoud van het onderzoek ter terechtzitting.³ De strafrechter is dus niet zozeer een scheidsrechter die het conflict beslecht, maar een centrale en bepalende figuur voor zowel het processuele verloop als de materiële uitkomst van het proces. Om deze rechtsbeschermende en regievoerende taak te kunnen vervullen is aan de rechter een breed scala aan bevoegdheden toegekend, uiteenlopend van bepalingen waarmee het ordelijk verloop van de zitting kan worden gewaarborgd, tot instrumenten die de waarheidsvinding dienen of waarmee de naleving van rechterlijke bevelen kan worden afgedwongen. Te denken valt aan de bevoegdheid om ordeverstoringende procesdeelnemers of andere aanwezigen te laten verwijderen, de mogelijkheid om onwillige getuigen te laten gijzelen en verschillende strafbepalingen, zoals de strafbaarstelling van (poging tot) omkoping van getuigen en het bevrijden van iemand die op rechterlijk bevel van zijn vrijheid is beroofd. Voor wat betreft deze en veel andere aan de rechter ter beschikking staande bevoegdheden zijn er in de afgelopen eeuw niet veel veranderingen opgetreden, net zomin als dat het geval is voor de rechterlijke taakopvatting.

1.1.2 Veranderingen in samenleving en rechtspleging

De samenleving waarin de rechter moet rechtspreken is daarentegen wel drastisch veranderd. Burgers zijn mondiger geworden en hiërarchische bevels- en gehoorzaamheidsverhoudingen hebben op allerlei terreinen plaatsgemaakt voor democratischer overlegverhoudingen.⁴ In het (straf)recht betekent dat onder meer dat het gezag van de rechter niet langer vanzelfsprekend is en dat rechterlijke uitspraken niet zonder meer worden geaccepteerd.⁵ Gerechtelijke dwalingen en het hardnekkige idee dat rechters te laag straffen zorgen voor wantrouwen en zijn van invloed op de legitimiteit van de rechtspraak.⁶ De strafrechtspleging staat volop in de publieke belangstelling en is al lang niet meer het exclusieve terrein van rechtsgeleerden. Zo maken burgers en in het bijzonder slachtoffers in en buiten de rechtszaal in toenemende mate gebruik van de mogelijkheid om hun mening en wensen kenbaar te maken. Politici laten zich niet alleen in het parlement maar ook in de media uit over spraakmakende zaken en grijpen deze aan voor het doorvoeren van nieuwe wet-

ging, zie o.m. Franken 2012, p. 361-365 en Röttgering 2013, over de rechtsbeschermende rol van de Hoge Raad.

3 Wel wordt beoogd zaken meer dan nu 'panklaar' op zitting te brengen, zodat aanhoudingen voor nader onderzoek zo veel mogelijk worden voorkomen, vgl. brief van de minister van Justitie en Veiligheid, 30 september 2015, *Kamerstukken II* 2015/16, 29279, 278, p. 12-13.

4 Brinkgreve 2014, p. 86; zie in strafrechtelijk verband Cleiren 2010b, p. 6-10.

5 Vgl. Bokhorst & Witteveen 2013, p. 127-129.

6 Vgl. Buruma 2011, p. 1-2.

geving.⁷ Advocaten en vertegenwoordigers van het openbaar ministerie treden steeds vaker en soms al in een vroege fase van het onderzoek naar buiten en laten zich daarbij uit over concrete aspecten van de zaak, zoals het (gebrek aan) bewijs, het te verrichten onderzoek of de mogelijke schuld of onschuld van de verdachte. Cleiren constateert een 'voortdurende maatschappelijke behoefte aan interactie met de justitiële actoren buiten de daarvoor traditioneel gangbare instituties'. Zij signaleert dat in de samenleving enerzijds veel van het strafrecht wordt verwacht terwijl anderzijds sprake is van een wantrouwen richting diezelfde strafrechtspleging en duidt dit aan met de term 'tegenrechtspraak'.⁸

De publieke belangstelling voor strafzaken staat in nauw verband met de opkomst van de (massa)media, die niet alleen veel en uitgebreid verslag doen van strafzaken, maar waar ook volop ruimte wordt geboden aan bij de zaak betrokken actoren en derden om hun opvattingen over concrete zaken en de strafrechtspleging in het algemeen te ventileren. Met de alomtegenwoordigheid van internet en de opkomst van de sociale media is het voor procesdeelnemers en getuigen vrijwel onmogelijk geworden om zich te onttrekken aan de storm van informatie en kritiek die over bepaalde strafzaken wordt uitgestort. De voorbeelden van zaken waarin door allerlei partijen vaak al in een vroeg stadium gedetailleerde informatie wordt vrijgegeven of kritiek wordt geuit, al dan niet gehinderd door enige kennis van zaken in het algemeen of de desbetreffende zaak in het bijzonder, zijn elke week in de media te vinden. Er wordt in zekere zin al veel 'recht' gedaan nog vóór de strafrechter de zaak ter behandeling onder zich krijgt.⁹ Daarnaast kan de overvloedige berichtgeving op de sociale media en internet voor direct betrokkenen langdurige en negatieve gevolgen hebben, bijvoorbeeld doordat privacygevoelige informatie tot in lengte der jaren op internet is terug te vinden. Het fenomeen *trial by media* wordt dan ook veelvuldig geproblematiseerd en bediscussieerd in de wetenschap en praktijk.¹⁰ Het gaat daarbij onder meer om de invloed van dergelijke mediaprocessen op de onafhankelijkheid en onpartijdigheid van de rechter en de vraag of de hem ter beschikking staande mogelijkheden – veelal beperkt tot een reactie achteraf in de vorm van strafvermindering of bewijsuitsluiting – ter waarborging van een eerlijke procesvoering en het gezag van de rechter, wel volstaan.

Niet alleen buiten maar ook in de rechtszaal zijn verschuivingen te constateren, waarbij in de eerste plaats de veranderde taakopvatting van de raadsman in het oog springt. In de eerste decennia na de invoering van het Wetboek

7 Denk aan de commotie na de vrijlating van Saban B. en het naar aanleiding daarvan ingediende wetsvoorstel tot wijziging van de regeling tot schorsing van de voorlopige hechtenis (*Kamerstukken II* 2010/11, 32882, 2).

8 Cleiren 2013, p. 109-110.

9 Cleiren 2013, p. 106.

10 Zo besteedde *Strafblad* er in 2013 aandacht aan in een themanummer over media en strafrecht (jaargang 2013, nummer 5).

van Strafvordering in 1926, waarbij aan de verdediging allerlei rechten werden toegekend, bestond er een groot vertrouwen in de waarborging van een juiste rechtspleging door openbaar ministerie en strafrechter. De raadsman beperkte zich niet zelden tot het voeren van een strafmaatverweer.¹¹ Onder invloed van de individualisering, maatschappijkritische tendensen en de ‘ontdekking’ van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens in de jaren zestig en zeventig veranderde de visie op de taak en rol van de raadsman in strafzaken.¹² De ‘advocatuurlijke desinteresse’¹³ voor het strafrecht maakte plaats voor een gespecialiseerde strafadvocatuur die haar taak als rechtsbijstandverlener en procesbewaker serieus nam. Deze professionalisering uitte zich onder meer in een veel actievere verdediging die zich nadrukkelijk in het strafproces mengde door het ter discussie stellen van de rechtmatigheid van het opsporingsonderzoek, het verzoeken om onderzoekshandelingen en het anderszins voeren van verweren, al dan niet met een beroep op het EVRM.¹⁴ Mede onder invloed van de bestrijding van de toegenomen georganiseerde criminaliteit, de daarmee gepaard gaande (heimelijke) opsporingsmethoden en de ‘crisis in de opsporing’ die werd onderzocht door de commissie Van Traa, werd het strafproces vanaf de jaren negentig steeds meer een ‘strijdtoneel’. Dat ging gepaard met een meer gepolariseerd en op fellere toon gevoerd debat.¹⁵ In een dergelijke atmosfeer is het gezag van de rechter in het algemeen minder vanzelfsprekend te achten, hetgeen zich onder meer uitte in een sterke toename van het aantal (grotendeels ongegrond bevonden) wrakingsverzoeken.¹⁶

Niet alleen de raadsman maar ook het slachtoffer heeft in het strafproces een metamorfose doorgemaakt. Ten gevolge van de toegenomen aandacht voor vergelding en genoegdoening is zijn positie in de afgelopen jaren sterk verbeterd. Slachtoffers hebben een officiële status als ‘procesdeelnemer’ gekregen, hebben recht op informatie, correcte bejegening, inzage in het dossier en in bepaalde gevallen ook spreekrecht. In toenemende mate treden slachtoffers of hun vertegenwoordigers ook met hun verhaal naar buiten en geven hun mening over het feit en de dader of uiten hun wensen voor de afhandeling van het hen toegebrachte leed.¹⁷ De uitbreiding van het spreekrecht heeft ertoe geleid dat strafprocessen soms zelfs door (advocaten van) slachtoffers worden gedomineerd.¹⁸ De strafrechter zal zich dus meer dan vroeger reenschap dienen te geven van de belangen van het slachtoffer. Tegelijkertijd kan

11 Spronken 2001, p. 28-30 en 54-56.

12 Van der Meij 2010, p. 167-171.

13 Spronken 2001, p. 48.

14 Röttgering 2013, p. 187-189.

15 Vgl. Werkgroep Evaluatie Polarisatie 2000, p. 195.

16 Zie onder meer het onderzoek van de Raad voor de Rechtspraak door Van Rossum & Tighelaar 2013 en Giesen e.a. 2013.

17 Cleiren 2013, p. 107.

18 Bijv. in het proces tegen de agenten die verdacht werden van betrokkenheid bij de dood van Mitch Henriquez. Zie daarover ook Groenhuijsen 2018, p. 174-175.

de grotere aandacht voor het slachtoffer ook leiden tot hooggespannen verwachtingen en mogelijk tot fricties, kritiek en onbegrip wanneer het strafrecht er niet in slaagt om de aanspraken van het slachtoffer te realiseren.¹⁹

Daarnaast heeft de internationalisering van de samenleving grote invloed op de Nederlandse strafrechtspleging. In Europees verband is de jurisprudentie van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens op veel punten immers richtinggevend voor de ontwikkeling van het nationale straf(proces)recht. Een van de gevolgen hiervan is dat het traditioneel gematigd inquisitoire Nederlandse strafproces steeds meer trekken van de adversaire procesvorm overneemt. Ook de voortschrijdende Europese integratie heeft aanleiding gegeven tot verdergaande afstemming van materieel- en formeelrechtelijke instrumenten, hetgeen onder meer plaatsvindt aan de hand van EU-richtlijnen die het straf(proces)recht in de Europese Unie op allerlei terreinen beogen te harmoniseren. De harmonisatie of vermenging van rechtsculturen wordt verder bevorderd door de oprichting van internationale tribunalen. Deze internationale ontwikkelingen dragen bij aan een zekere vermenging van rechtssystemen, enerzijds door middel van directe instrumenten en bindende verplichtingen, anderzijds meer geleidelijk en indirect door beïnvloeding van zowel concrete strafbaarstellingen als algemene leerstukken en beginselen.²⁰ Daarmee is het karakter van het straf(proces)recht dus ten dele veranderd en is het werkterrein van de rechter internationaler en complexer geworden.²¹

In internationaal verband kan ook nog worden gewezen op de tendens waarin de positie van een onafhankelijke rechtsprekende macht minder vanzelfsprekend lijkt te worden. In landen als Turkije, Polen en Hongarije staat de rechtsstaat onder druk, onder meer door ontslagen van rechters en wetswijzigingen die onafhankelijke rechtspraak bemoeilijken.²² Ook in de Verenigde Staten is sinds het aantreden van Trump door de uitvoerende macht veel kritiek geleverd op de rechtspraak.²³ Dergelijke veelal met het populisme in verband gebrachte ontwikkelingen waren voor de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak (NVvR) aanleiding om in maart 2017 een landelijke werkconferentie te organiseren waarin de positie van de rechtspraak in Nederland centraal stond. Er werd onder meer bepleit dat de andere machten in de trias

19 Cleiren 2011a, p. 114-117.

20 Vgl. De Hullu 2009, p. 39-41; Cleiren 2012b, p. 20-21 en de brief van de minister van Justitie en Veiligheid aan de Eerste Kamer, 'Strafrecht in een veranderende samenleving', 11 juni 2013, *Kamerstukken I* 2012/13, 32590, p. 7-8.

21 Zie daarover ook concept memorie van toelichting Boek 1 (strafvordering in het algemeen) uit het project Modernisering strafvordering, p. 12-13.

22 Zie in dat verband de door de European Network of Councils for the Judiciary uitgebrachte documenten en de beslissing d.d. 8 december 2016 de Turkse Vereniging voor Rechtspraak te schorsen als lid (www.encj.eu).

23 Deze situatie was voor de NVvR aanleiding een petitie te houden ter ondersteuning van hun Amerikaanse collega's: 'Bijna 1100 steunbetuigingen voor Amerikaanse rechters', *NVvR.org*, 1 maart 2017.

veel meer voor de rechterlijke macht zouden moeten opkomen.²⁴ Ook de Consultative Council of European Judges heeft gewezen op de verantwoordelijkheid van andere staatsmachten voor het waarborgen van de legitimiteit van de rechterlijke macht.²⁵ Er kan dus worden geconstateerd dat in nationaal en internationaal verband zorgen bestaan over ontwikkelingen waardoor de onafhankelijkheid en legitimiteit van de rechterlijke macht onder druk komen te staan.

Als laatste belangrijke ontwikkeling in dit verband kan worden gewezen op de toegenomen bedrijfsmatige organisatie van de rechtspraak. De introductie van het marktdenken, met bijbehorende outputfinanciering, standaardisering, bureaucratisering en een verhoogde werkdruk voedt de indruk – zowel binnen de rechterlijke macht als daarbuiten – dat de rechtspraak vooral wordt afgerekend op cijfers en niet op kwaliteit.²⁶ Daarbij is er een tendens de rechtspraak in toenemende mate als een vorm van maatschappelijke dienstverlening te beschouwen, waarbij de burgers als ‘klanten’ worden geduid.²⁷ De afgelopen jaren zijn vanuit de rechtspraak meermaals zorgen en ongenoegen geuit over de wijze waarop de organisatie wordt geleid, niet alleen vanwege de (te) hoge werkdruk maar ook omdat de eigen waarden van de rechtspraak zouden raken ondergesneeuwd.²⁸

Waar de formele taakopvatting van de rechter al decennialang ongewijzigd is gebleven, geldt dat dus niet voor de samenleving in het algemeen en de strafrechtspleging in het bijzonder. De strafrechter heeft daardoor niet meer alleen tot taak om zich in een overzichtelijk, verticaal gestructureerd proces een oordeel te vormen over de hem voorgelegde zaak. Hij ziet zich thans ook geplaatst voor de opgave een proces, dat soms deels buiten zijn rechtszaal wordt gevoerd, waarmee allerlei, buiten de strafrechtelijke rechtsbetrekking staande personen zich bemoeien en waarbij zijn gezag niet altijd vanzelfsprekend is, in goede banen te leiden. Zijn besluitvorming staat niet alleen vanuit de samenleving onder druk, bijvoorbeeld door kritiek en bemoeienis vanuit de politiek en in de media, maar ook van binnenuit, door een resultaatgerichte organisatiestructuur met opgelegde productienormen en een hoge werkdruk. De strafrechtspraktijk is in dat opzicht heel anders dan de wetgever aan het eind van de negentiende respectievelijk het begin van de twintigste eeuw²⁹ voor ogen stond. Nu de centrale rol van de Nederlandse strafrechter en zijn verantwoordelijkheid voor het garanderen van een deugdelijke en eerlijke procesvoering in de kern onveranderd is, kan de vraag opkomen of de aan

24 ‘Succesvolle NVvR-werkconferentie over positie van de rechtspraak’, *NVvR.org*, 9 maart 2017.

25 Consultative Council of European Judges (CCJE) 2015, par. 34-36 en 43-54.

26 Buruma 2011, p. 17-18; Dijkstra 2016, p. 153-159.

27 Vgl. Hol 2011, p. 365; Buruma 2011, p. 4.

28 Zie voor een overzicht Holvast & Doornbos 2015, p. 54-59; Landelijk Tegenlicht 2018.

29 Bij de invoering van het Wetboek van Strafrecht in 1886 en het Wetboek van Strafvordering in 1926.

de rechter toebedeelde bevoegdheden om de controle over en de regie van het procesverloop te bewaken nog wel volstaan en of de autoriteit en het gezag van de rechtspraak in voldoende mate is gewaarborgd.

1.1.3 Contempt of court

De geschetste ontwikkelingen en de vraag of de aan de rechter toebedeelde mogelijkheden nog wel voldoen aan de eisen van de huidige tijd hebben de afgelopen jaren meermaals aanleiding gegeven tot de suggestie dat een vorm van contempt of court naar Angelsaksisch voorbeeld zou moeten worden geïntroduceerd in Nederland. Voordat die 'roep' om contempt hierna verder wordt toegelicht is het voor een goed begrip aangewezen om kort uit te leggen wat dit instrument inhoudt.

Contempt of court is ontstaan in Engeland in de twaalfde eeuw en komt tegenwoordig in alle *common law*-rechtsstelsels op enigerlei wijze voor. Het valt te kenschetsen als een aan de (*common law*-)rechter toekomende bevoegdheid om op te treden tegen een groot scala aan gedragingen dat de rechtspleging kan belemmeren. Het instrument is omschreven als '(...) a means whereby the courts may act to prevent or punish conduct which tends to obstruct, prejudice or abuse the administration of justice either in relation to a particular case or generally'.³⁰ Contempt of court betekent letterlijk 'minachting van het gerecht' maar het te beschermen rechtsgoed is, anders dan de naam wellicht doet vermoeden, niet de waardigheid van de individuele rechter maar de '*due administration of justice*'.³¹ Hoewel met name uit vroeger tijden smeulige voorbeelden bekend zijn van scheldende verdachten die wegens contempt werden veroordeeld, is het beledigen of minachten van de rechter thans slechts een (ondergeschikt) element van contempt.³² Het begrip is van oudsher weinig omlijnd maar strekt ertoe een goed, ordelijk en integer procesverloop mogelijk te maken. Het is niet beperkt tot procesdeelnemers: eenieder kan zich schuldig maken aan contempt of court voor zover hij met zijn handelen of nalaten de goede rechtspleging belemmert.

In de eerste plaats behelst contempt of court de mogelijkheid voor de rechter om bestraffend op te treden tegen een groot scala aan gedragingen waarmee een goed verloop van een proces kan worden ondermijnd. Deze vorm van contempt wordt doorgaans *criminal contempt* genoemd en kan zich in alle soorten rechtszaken voordoen, zowel in als buiten de rechtszaal. Wanneer de misdragingen zich in de rechtszaal afspelen wordt gesproken van *contempt*

30 Phillimore Committee 1974, par. 1.

31 Cram 2010, p. 1.

32 Keijzer 2000, p. 6-8, zie voor de historische ontwikkeling onder meer Fox 1972, p. 5-43.

in the face of the court.³³ Onder deze vorm van contempt wordt onder meer begrepen het verstoren van de orde ter zitting en het weigeren als getuige vragen te beantwoorden. Daarnaast kan contempt worden gepleegd buiten de rechtszaal, bijvoorbeeld door het beïnvloeden of bedreigen van getuigen, of wanneer juryleden naar buiten treden over hetgeen in het juryberaad is besproken.³⁴ Een bijzondere vorm van *criminal contempt* is de zogenoemde *contempt by publication*, op grond waarvan het strafbaar is (mondelijke en schriftelijke) uitlatingen te doen die een eerlijk proces in een lopende zaak kunnen schaden.³⁵ Verder kunnen bepaalde uitingen worden aangemerkt als de bijzondere contempt-variant van *scandalising the court*, wanneer daarmee de autoriteit van een individuele rechter of de rechterlijke macht in zijn geheel wordt aangetast.³⁶

In de tweede plaats functioneert contempt of court als middel om de naleving van rechterlijke bevelen en uitspraken af te dwingen. Deze categorie van zogenoemde *civil contempt* heeft niet het karakter van een strafbepaling maar fungeert meer als dwangmiddel. Het is in die gevallen doorgaans de wederpartij die zich vanwege het niet-naleven van een uitspraak tot de rechter wendt, die vervolgens maatregelen kan nemen om de overtreder alsnog tot naleving te bewegen.³⁷ Hoewel deze vorm van contempt zich meestal voordoet in civiele zaken, is het daar niet toe beperkt. Bovendien spelen soms ook in *civil contempt*-zaken punitieve aspecten een rol.³⁸ Net als bij *criminal contempt* kan de overtreder in hechtenis worden genomen, zij het dat die direct zal moeten worden opgeheven zodra de overtreding is beëindigd. Ook kan de verplichting worden opgelegd tot betaling van een geldsom, zowel in de vorm van een boete als een dwangsom.³⁹

Een wezenlijk kenmerk van contempt of court is, tot slot, de afwijkende procedure die op contempt-zaken van toepassing is. Contempt of court wordt gezien als een inherente bevoegdheid van de rechter waarmee hij direct kan optreden wanneer de goede rechtspleging dreigt te worden belemmerd. De *contempt power* houdt in dat de rechter zelf tot vervolging wegens contempt kan overgaan en de overtreder na een korte procedure tot een geldboete of gevangenisstraf kan veroordelen. Deze procedure is in beginsel alleen van toepassing op gedragingen die zich *in the face of the court* voordoen, zij het dat ook op andere vormen van contempt een afwijkende procedure van

33 Miller & Perry 2017, p. 10. In de Verenigde Staten wordt dit *direct contempt* genoemd, in tegenstelling tot *indirect* of *constructive contempt* dat gepleegd wordt buiten de rechtszaal, zie Grote 2011, p. 1248.

34 Miller & Perry 2017, p. 11 en 163-164.

35 Law Commission 2012a, p. 5.

36 Eady & Smith 2011, p. 409-410.

37 Miller & Perry 2017, p. 33-36.

38 Grote 2011, p. 1254-1255; Miller & Perry 2017, p. 39-42.

39 Miller & Perry 2017, p. 41-42.

toepassing is waarbij doorgaans geen recht op juryberechting bestaat.⁴⁰ Contempt of court is dus een ruime bevoegdheid die de rechter in staat stelt om op te treden tegen allerlei uiteenlopende gedragingen die afbreuk kunnen doen aan een ordelijk, eerlijk en adequaat procesverloop.

1.1.4 Contempt of court als oplossing in Nederland?

Een vergelijkbare ruime en grotendeels naar eigen inzicht in te vullen bevoegdheid om het verloop van het proces te bewaken heeft de Nederlandse rechter niet. De hiervoor geschetste ontwikkelingen kunnen echter de vraag oproepen of de rechter nog wel voldoende mogelijkheden heeft een strafproces in goede banen te leiden. Een en ander heeft er dan ook toe geleid dat in de strafrechtspraktijk en de literatuur zo nu en dan stemmen opgaan voor het introduceren van een vorm van contempt of court. Zo werd contempt of court door de voormalig president van de Hoge Raad Corstens genoemd als een van de mogelijkheden om de rechter meer instrumenten te geven om zijn gezag te laten gelden:

‘Het zou nuttig zijn hieraan [contempt of court, ML] de komende jaren aandacht te geven. Daarmee wil ik niet zeggen dat het moet worden ingevoerd. Maar ik wil wel zeggen dat we dit serieus moeten overwegen. Als je gezag wordt onderuit gehaald door commentaren binnen en buiten de rechtszaal en dat dan ook nog voordat je een beslissing hebt genomen, moet je laten zien dat jij als rechter een zelfstandige rol vervult die niet behoort te worden ondermijnd.’⁴¹

Ook Cleiren ziet in de ontwikkeling naar ‘tegen-rechtspraak’ voor de wetgever, in samenspraak met de rechtspraak en wetenschap, aanleiding zich te buigen over de vraag of en in welke modaliteit het *sub judice*-beginsel en contempt of court – afgestemd op onze rechtscultuur – betekenis zouden kunnen krijgen. Weliswaar staat de rechter niet volledig met lege handen in situaties waarin een concrete strafzaak reeds vóór afdoening onderwerp is geweest van gesprek⁴² maar het is volgens Cleiren ‘volstrekt duidelijk dat de middelen die hij (...) kan inzetten niet zijn toegeschreven of toegespitst op de vragen die “tegen-rechtspraak” oproepen.’⁴³ Groenhuijsen heeft de invoering van con-

40 Miller & Perry 2017, p. 54 en 74-82.

41 ‘Vertrouwen in de rechtspraak’, voordracht G.J.M. Corstens, uitgesproken 30 augustus 2011 bij de discussiebijeenkomst ‘Rechters van deze tijd’, georganiseerd door het Montesquieu Instituut (zie rechtspraak.nl).

42 Cleiren noemt als voorbeelden dat de rechter processuele gevolgen kan verbinden aan uitspraken van politici, dat hij is opgeleid om zich niet te laten beïnvloeden door zogenoemde ‘voorkennis’ en dat hij partijen in het kader van het strafproces de gelegenheid kan bieden zich over voorafgaande publiciteit uit te laten.

43 Cleiren 2013, p. 121-124.

tempt of court genoemd als mogelijke oplossing voor het door hem gesignaleerde probleem van misbruik van wraking.⁴⁴ Voormalig Kamerlid en oud-minister De Vries benadrukt hoe belangrijk het is dat de rechter niet bezwijkt onder maatschappelijke en politieke druk en hij betreurt het dat contempt of court in ons land niet meer is ontwikkeld.⁴⁵ En bij de presentatie van het rapport van de Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid over transparantere rechtspraak heeft Prins een contempt of court-achtige constructie genoemd als mogelijkheid om ervoor te zorgen 'dat buitenstaanders niet al te makkelijk via het instrument van twijfel een loopje met de rechter nemen.'⁴⁶

Ook naar aanleiding van concrete incidenten of strafzaken is de noodzaak van contempt of court aan de orde geweest. Zo werd invoering ervan bepleit door advocaat Spong nadat enkele strafpleiters zich in de media in zeer felle bewoordingen hadden uitgelaten over een officier van justitie.⁴⁷ Na het tweede Wilders-proces werd van verschillende kanten op contempt of court gewezen.⁴⁸ De Amsterdamse oud-rechter Salomon vond de manier waarop Wilders reageerde op zijn veroordeling 'gevaarlijk', omdat hij daarmee het gezag van de rechtspraak aantast, en stelde dat het misschien tijd wordt voor strafbaarstelling van contempt of court.⁴⁹ Hoogleraar Jansen pleitte naar aanleiding van de reactie van Wilders op zijn veroordeling voor strafbaarstelling van 'rechtspraakschennis, of minachting van de rechtspraak', omdat met dergelijke uitlatingen de democratische rechtsstaat zou worden aangetast.⁵⁰ Ook in de politiek is in uiteenlopende contexten de mogelijkheid van contempt of court aan de orde geweest, onder meer naar aanleiding van 'lekkens' uit dossiers naar de media en het niet-naleven van uitspraken van de rechter.⁵¹

Aan de andere kant is er ook op gewezen dat er al allerlei instrumenten bestaan om procesdeelnemers tot de orde te roepen: zo kan de rechter als ordemaatregel een procesdeelnemer het woord ontnemen of uit de zittingszaal laten verwijderen, kan tegen een advocaat een tuchtrechtelijke klacht worden ingediend en kan bij smadelijke, beledigende of lasterlijke uitspraken zelfs

44 Groenhuijsen 2017, p. 73-74.

45 De Vries 2017, p. 448-449.

46 Prins 2013, p. 7.

47 'Pleidooi voor contempt of court-regeling', *Advocatie.nl*, 17 augustus 2009.

48 Zie bijvoorbeeld G. Spong, 'Wilders vergiftigde het volk, goed dat rechter dat inziet', *NRC*, 9 december 2016.

49 'De rechter met de boodschappentas', *NRC*, 23 december 2016.

50 'Minachting van de rechter moet worden bestraft', *Binnenlandsbestuur.nl*, 15 december 2016.

51 Zie het verslag van het overleg van de minister van Justitie met de vaste Kamercommissie van justitie van 5 juli 2001, *Kamerstukken II* 2000/01, 27400 VI, 87; het artikel 'Kamer: persstille bij strafdossiers', *De Volkskrant*, 6 juli 2001 en over een aanscherping van de persgedragsregels, 'Korthals maakt weinig kans met beteugelen van media', *De Volkskrant*, 11 september 2000. Zie in andere context (het niet-naleven van een uitspraak van de rechter): verslag van een algemeen overleg van 29 november 2001 (Uitvoering aanbevelingen enquête-commissie Opsporingsmethoden), *Kamerstukken II* 2001/02, 26269, nr. 41, p. 5, 8 en 9; en in de context van het niet meewerken aan vaststelling van de identiteit het verslag van een wetgevingsoverleg van 8 december 2003, *Kamerstukken II*, 2003/04, 29218, 21, p. 29.

via het strafrecht worden opgetreden. Ook obstructie van de rechtsgang door bijvoorbeeld beïnvloeding van getuigen of het wegmaken van sporen is strafbaar gesteld, terwijl het belang van mediastilte in ons strafstelsel bij het ontbreken van juryrechtspraak kan worden gerelativeerd.⁵² Bovendien zou de rechter heel wel in staat zijn om met kritiek op zijn optreden om te gaan, ook wanneer die kritiek door politici wordt geuit.⁵³ Na het tweede Wilders-proces brak Frits Bakker, de toenmalige voorzitter van de Raad voor de rechtspraak, een lans voor de vrijheid van verdachten om hun mening over het proces te uiten. Dat verdachten of politici zich over de rechtspraak kunnen uitlaten hoort bij ons systeem en hij beschouwt het als weinig problematisch. Aan invoering van contempt of court bestaat bij hem dan ook geen behoefte.⁵⁴

De verschillende argumenten voor en tegen contempt of court zijn ook in de wetenschap aan de orde geweest. Met name is aandacht besteed aan de daarvan deel uitmakende *sub judice*-regel, die inhoudt dat men zich dient te onthouden van commentaar op zaken die onder de rechter zijn. Zo concludeerde Giltay Veth in 1980 dat de *sub judice*-regel in Nederland hoogstens als fatsoensregel geldt.⁵⁵ Gommer komt in zijn dissertatie tot de conclusie dat er in Nederland in de praktijk nooit een *sub judice*-regel heeft bestaan. Een analyse van geruchtmakende rechtszaken brengt hem bovendien tot het oordeel dat kritiek van (met name) politici op lopende zaken geen afbreuk doet aan de onpartijdigheid van de rechter die in de desbetreffende zaak moet optreden.⁵⁶ Voermans stelt dat er uit staatsrechtelijk oogpunt geen bezwaren bestaan tegen parlementariërs die over lopende zaken spreken. Dit hangt samen met het feit dat in Nederland geen sprake is van een strikte machtscheiding en onafhankelijkheid, maar van een systeem van checks and balances waarbij de garanties tegen machtsmisbruik veeleer worden gevonden in een web van afhankelijkheden en onderlinge controle.⁵⁷ Keijzer concludeert in 2000 dat het contempt of court-begrip niet goed in het Nederlandse strafstelsel past, in het bijzonder gelet op de vaagheid ervan. Wel constateert hij dat het Nederlandse net van strafbaarstellingen van belemmering van de goede rechtspleging gaten vertoont. Hij wijst verder op enkele ontwikkelingen die aan een dergelijke procedure in de toekomst behoefte kunnen doen ontstaan, onder meer de toenemende invloed van het Anglo-Amerikaanse gedachtengoed en de omstandigheid dat de rechter in instabieler tijden meer dan thans bloot zal komen te staan aan oppositie.⁵⁸

52 Vgl. hoogleraar advocatuur Floris Bannier in 'Contempt of court serieus overwogen na openlijk gevloek', *Advocatie.nl*, 19 augustus 2009; Spong 2013, p. 460-462.

53 Hoekstra 2017.

54 'Ons rechtssysteem biedt veel ruimte aan meneer Wilders. Interview Frits Bakker', *De Volkskrant*, 30 december 2016.

55 Giltay Giltay Veth 1980.

56 Gommer 2008, p. 182-183 en 217-218.

57 Voermans 2012, p. 244.

58 Keijzer 2000, p. 17 en 25-29.

Hoewel de afgelopen decennia zo nu en dan is gesteld dat contempt of court een leerstuk is dat niet in de Nederlandse rechtscultuur past, blijft het tegelijkertijd iets wat even vaak wordt genoemd als mogelijke oplossing voor ontwikkelingen waarvoor de rechter zich in toenemende mate gesteld ziet. Zeker de laatste jaren wordt met enige regelmaat en in nogal uiteenlopende contexten gesuggereerd dat invoering van contempt of court zou moeten worden overwogen. Die steeds weer terugkerende 'roep' om contempt of court, tegen de achtergrond van de vraag of de aan de rechter ter beschikking staande middelen om een goede rechtspleging te verzekeren nog wel zijn berekend op de maatschappelijke veranderingen, geven aanleiding om het leerstuk van contempt of court meer diepgaand te bestuderen. Daartoe bestaat ook aanleiding nu er nauwelijks discussie wordt gevoerd over de betekenis en reikwijdte van het begrip⁵⁹ en wat men er nu eigenlijk van kan verwachten,⁶⁰ terwijl het wel voor een scala aan problemen als mogelijke oplossing wordt bestempeld.

1.2 VRAAGSTELLING EN DOEL VAN HET ONDERZOEK

De tegen de achtergrond van de hiervoor beschreven ontwikkelingen meermaals gedane suggestie dat er behoefte bestaat aan een instrument als contempt of court, vormt aanleiding om dit fenomeen meer diepgaand te bestuderen. Daartoe bestaat eens te meer aanleiding nu veel mensen wel een globaal beeld lijken te hebben van wat het inhoudt, maar de precieze inhoud en betekenis van het instrument veel minder bekend zijn. Aangezien wel meermaals is opgeworpen dat zo'n instrument in Nederland nodig zou zijn, is het verder van belang om in kaart te brengen welke enigszins vergelijkbare instrumenten de Nederlandse strafrechter reeds ter beschikking staan. Pas dan is het immers mogelijk om te beoordelen in hoeverre een contempt of court-achtig instrument in Nederlandse context een meerwaarde kan hebben.

Zoals hiervoor al aan de orde kwam is contempt of court een instrument dat ertoe strekt de *due administration of justice* te waarborgen, hetgeen in dit onderzoek wordt vertaald als 'goede (straf)rechtspleging'.⁶¹ Een goede straf-

59 Zoals in het portret van journalist Jacques van Veen, waar hem wordt gevraagd of hij zich ooit heeft schuldig gemaakt aan contempt of court. 'Dat heeft nooit iemand tegen me gezegd, ook rechters niet. Je bent als journalist geen procesdeelnemer. Als journalist had ik functionele kritiek. Nou, misschien is die kritiek wel eens op het randje geweest, maar ik heb dat verwijt nooit gekregen.' Portret Jacques van Veen (1920-2007), www.persprijsvanveen.nl.

60 Een belangrijke aanzet daartoe is wel gegeven door Keijzer, 2000. Zie voor een wat uitgebreidere bespreking ook C.H. Brants & L. van Lent, aant. 6.1 op art. 424 Sv (bijgewerkt tot 1 april 2006), in: Melai/Groenhuijsen e.a.

61 In het onderzoek worden zowel de term 'goede rechtspleging' als 'goede strafrechtspleging' gebruikt. In verband met de beperking van dit onderzoek tot strafzaken wordt steeds gedoeld op de goede rechtspleging in strafzaken.

rechtspleging vereist dat sprake is van een eerlijk proces, dat in overeenstemming met de waarheid recht wordt gedaan en dat het proces ongestoord en efficiënt verloopt. Daarnaast moet de rechtspraak een zeker gezag in de samenleving hebben, zodat rechterlijke uitspraken ook worden aanvaard en nageleefd.⁶² Bij een onderzoek naar contempt of court past vooraf de opmerking dat men zich moet realiseren dat het een erfstuk is uit een tijd waarin het gezag van de rechter, afkomstig van god of de koning, als vanzelfsprekend en hiërarchisch valt te kenschetsen. Contempt of court was het ultieme machtswoord van de rechter om aantasting van zijn gezag te bestraffen. In de hedendaagse geïndividualiseerde, democratische samenleving wordt anders aangekeken tegen de wijze waarop gezag moet worden gewaarborgd. In moderne opvattingen ligt veel meer de nadruk op het uitgangspunt dat gezag moet worden verdiend. Gefundeerde kritiek is daarbij een manier om de kwaliteit van de rechtspleging te verbeteren.⁶³ In de huidige egalitaire samenleving ligt het introduceren van een instrument dat het 'hiërarchische' gezag van de rechter zou moeten versterken dus niet direct voor de hand. Daarbij komt dat het instrument van contempt of court, mede onder invloed van de mensenrechtenverdragen, in een spanningsveld terecht is gekomen, waarin het met name botst met het recht op vrijheid van meningsuiting. Het gebruik van contempt of court is door het EHRM in bepaalde gevallen dan ook in strijd geacht met artikel 10 EVRM.⁶⁴ Dit neemt niet weg dat de aanvaarding van de rechterlijke macht als het forum waar juridische geschillen worden beslecht en waar de schuld of onschuld van een verdachte wordt vastgesteld, ook door het EHRM als fundamenteel uitgangspunt van een rechtstaat wordt beschouwd.⁶⁵ Bovendien zal blijken dat contempt of court ook kan bijdragen aan de waarborging van een eerlijk proces, doordat de rechter de mogelijkheid heeft op te treden tegen bepaalde gedragingen die daar inbreuk op kunnen maken, evenals tegen gedragingen die de rechterlijke waarheidsvinding kunnen belemmeren. Strafrechtelijk optreden kan in dergelijke gevallen toelaatbaar zijn, ook wanneer dat inbreuk maakt op andere rechten van de betrokkene.⁶⁶ De belangen die contempt of court van oudsher beoogt te beschermen zijn dus nog altijd legitiem, maar bevinden zich in een spanningsveld met andere (mensen)rechten, waarbij vooral het recht op vrije meningsuiting een rol speelt.

62 De inhoud en betekenis van het begrip 'goede strafrechtspleging' worden in hoofdstuk 4 verder uitgewerkt.

63 Vgl. Broeders e.a. 2013, p. 45-47.

64 O.a. EHRM 26 april 1979, appl.no. 6538/74 (*Sunday Times v. UK*).

65 Onder omstandigheden kan dit belang dan ook dienen als beperkingsgrond voor het recht op vrijheid van meningsuiting, vgl. EHRM 29 augustus 1997, appl.no. 22714/93 (*Worm v. Austria*), par. 50; EHRM 26 februari 2009, appl.no. 29492/05 (*Kudeshkina v. Russia*), par. 86.

66 Bijv. strafrechtelijk ingrijpen bij belemmeringen van de waarheidsvinding: EHRM 3 april 2012, appl.no. 42857/05 (*Van der Heijden v. the Netherlands*).

In de Nederlandse context is daarbij van belang dat de rechter verantwoordelijk is voor de juistheid en volledigheid van het onderzoek ter terechtzitting. Anders dan in de adversaire strafstelsels, waar de rechter lijdelijk is en de rechtsstrijd tussen twee gelijke spelers de eerlijkheid van het proces moet waarborgen, vormt in Nederland de actieve rechter een essentiële voorwaarde voor een goede strafrechtspleging.⁶⁷ Waar waarheidsvinding en rechtsbescherming voor een belangrijk deel de verantwoordelijkheid van de rechter is, moet deze ook de ruimte en bevoegdheden hebben om die rol te kunnen vervullen. Juist in een tijd waarin alles en iedereen zich met de rechtspraak lijkt te bemoeien kan daarom wel behoefte bestaan aan een instrument waarmee de rechter zich tegen druk van binnen- en buitenaf kan verweren, zodat hij zijn taken naar behoren kan vervullen. In dit onderzoek staat dan ook de volgende vraag centraal:

Welke betekenis kan contempt of court hebben voor de waarborging van de goede strafrechtspleging in Nederland?

Deze hoofdvraag omvat een viertal aspecten:

1. Wat moet worden verstaan onder de 'goede strafrechtspleging' die met contempt of court wordt gewaarborgd?
2. Wat houdt contempt of court in, hoe functioneert het en wat zijn de beperkingen ervan?
3. Met welke op contempt of court gelijkende instrumenten wordt de goede strafrechtspleging in Nederland gewaarborgd, en welke lacunes kunnen daarin worden gesignaleerd?
4. Kan contempt of court of een daarop gelijkend instrument een bijdrage leveren aan de waarborging van de goede strafrechtspleging in Nederland en zo ja, op welke wijze?

Zoals gezegd is de aanleiding voor het onderzoek niet alléén of in de eerste plaats gelegen in de constatering dat het Nederlandse stelsel wellicht gaten vertoont, maar voor een belangrijk deel in het feit dat met zekere regelmaat het instrument van contempt of court als mogelijke oplossing wordt aangedragen, zonder dat veel aandacht wordt besteed aan wat die oplossing precies om het lijf heeft. Een belangrijke doelstelling van het onderzoek is dan ook om die gesuggereerde oplossing in kaart te brengen en daarmee bij te dragen aan het debat over de al dan niet tekortschietende nationale regeling.

⁶⁷ Vgl. Cleiren 2011a, p. 107-120. Zie voor een pleidooi voor de actieve rechter ook Franken 2012, p. 365-367 en Dubelaar & Ten Voorde 2016.

1.3 AFBAKENING

Uit de vragen en doelstelling van het onderzoek vloeit voort dat het instrument van contempt of court het vertrekpunt vormt bij de keuze van de te betrekken onderwerpen. Dit heeft gevolgen voor hetgeen onder goede strafrechtspleging wordt verstaan en voor de (Nederlandse) instrumenten die worden besproken. Voor wat betreft de invulling van het begrip 'goede strafrechtspleging' betekent dit dat daarbij slechts de aspecten worden betrokken die het meest verband houden met contempt of court. Ten aanzien van de te bespreken instrumenten geldt dat de nadruk ligt op 'negatieve' instrumenten, nu contempt of court in de eerste plaats een instrument is waarmee tégen belemmeringen van de rechtspleging kan worden opgetreden. Andere, meer 'positieve' of indirecte waarborgen voor een goede rechtspleging komen niet of in veel mindere mate aan de orde. Er wordt dus niet beoogd in beeld te brengen hoe een strafproces op alle fronten zo goed mogelijk kan worden gevoerd.

Het onderzoek beperkt zich tot strafzaken nu deze doorgaans meer dan andere zaken in de aandacht staan en daar de problemen van publiciteit en 'tegen-rechtspraak' het meest zichtbaar zijn. Dit betekent enerzijds een belangrijke beperking van het onderzoeksterrein, nu de hiervoor geschetste ontwikkelingen zich in ieder geval ten dele ook in andere rechtsgebieden voordoen. Anderzijds wordt beoogd met deze keuze een grotere focus en diepgang te kunnen bereiken. De keuze voor deze beperking is ook ingegeven door de noodzaak het onderzoek behapbaar te houden. De bevindingen kunnen niettemin ten dele ook van betekenis zijn voor andere rechtsgebieden, bijvoorbeeld wanneer het gaat om de bespreking van de wrakingsregeling en het gezag van de rechtspraak.

1.4 METHODISCHE VERANTWOORDING

Als noodzakelijk gevolg van de keuze van het onderwerp richt het onderzoek zich voor een belangrijk deel op vreemde rechtssystemen die het instrument van contempt of court kennen. De relevante aspecten worden onderzocht aan de hand van wetgeving, parlementaire stukken, literatuur, jurisprudentie en openbare bronnen. Verder zijn het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens en de rechtspraak van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens belangrijke bronnen, vooral waar het gaat om de invulling van de goede strafrechtspleging. Ter verdieping van de kennis en het begrip van het Engelse recht is een deel van het onderzoek in Engeland verricht, waarbij gedurende een verblijf van twee maanden literatuuronderzoek is gedaan, zittingen van verschillende gerechten in en rond Londen zijn bijgewoond, en enkele gesprekken zijn gevoerd met juristen (wetenschappers verbonden aan de Universiteit van Leicester, een oud-rechter en een *barrister*). Verder zijn op verschillende momenten gedurende het onderzoek gesprekken gevoerd met juristen die goed

zijn ingevoerd in de rechtsstelsels van ons omringende landen (België, Duitsland, Frankrijk en Zwitserland) en in het tribunaalrecht. Het onderzoek is afgesloten op 1 april 2019. Ontwikkelingen van na die datum zijn slechts incidenteel verwerkt.

In verband met het onderwerp is de methode van onderzoek in zekere zin rechtsvergelijkend, met name voor zover daarbij de inhoud en betekenis van contempt of court in andere rechtsstelsels wordt uiteengezet. Ook het zoeken naar 'functionele equivalenten' van contempt-instrumenten in de Nederlandse wetgeving is een typisch rechtsvergelijkende onderzoeksmethodiek.⁶⁸ Toch wijkt het onderzoek enigszins af van klassiek rechtsvergelijkend onderzoek. Het vertrekpunt is immers niet de eigen nationale wettelijke regeling, maar het in ons systeem niet bestaande instrument van contempt of court. In feite wordt op zoek gegaan naar functionele equivalenten in het eigen nationale stelsel, in plaats van andersom. Bovendien bepaalt niet het geconstateerde 'probleem' de reikwijdte van het onderzoek, maar ligt de focus op contempt of court als 'oplossing'. Voor deze wat atypische wijze van rechtsvergelijkend onderzoek is gekozen omdat de aanleiding voor het onderzoek, zoals al aan de orde kwam, vooral is gelegen in de meermaals geopperde wenselijkheid of noodzaak van invoering van contempt of court. De gekozen methodiek vloeit ook voort uit de doelstelling van het onderzoek, te weten het in kaart brengen van de mogelijke 'oplossing' om zo een bijdrage te leveren aan de discussie over de toereikendheid van de in de Nederlandse regeling reeds bestaande waarborgen.⁶⁹ Mede vanwege die doelstelling is ervoor gekozen om het onderzoek te beperken tot een studie van literatuur, jurisprudentie en overige, overwegend schriftelijke bronnen en geen zelfstandig empirisch onderzoek te verrichten naar (bijvoorbeeld) de vraag of en in hoeverre het ontbreken van een met contempt of court vergelijkbaar instrument in de praktijk van de strafrechtspleging als een gemis wordt ervaren. Juist omdat is gebleken dat contempt of court regelmatig wordt geopperd zonder dat men goed lijkt te overzien wat het inhoudt én welke mogelijkheden en waarborgen het Nederlandse recht al biedt, zal een groot deel van het onderzoek descriptief van aard zijn. Het onderzoek strekt er dus mede toe het noodzakelijke inzicht te verschaffen om gefundeerde uitspraken te kunnen doen over de situatie in Nederland en de vraag of op het niveau van de wettelijke regeling en de jurisprudentie kan worden gesproken van een 'probleem' waarvoor contempt of court mogelijk een oplossing kan bieden. Het meer vergelijkende deel van het onderzoek volgt pas nadat een en ander adequaat in kaart is gebracht.

Hoewel het onderzoek dus enigszins afwijkt van traditioneel rechtsvergelijkend onderzoek, kunnen bepaalde complicaties of valkuilen van rechtsvergelij-

68 Nelken 2002, p. 179; zie over de onderzoeksmethode van het zoeken naar functionele equivalenten ook Zweigert & Kötz 1998, p. 36-40.

69 Deze aanpak past bij de door Pintens beschreven 'functionele methode', waarbij wordt vertrokken vanuit een concrete vraagstelling, zie Pintens 1998, p. 85-86.

kend onderzoek zich wel aandienen.⁷⁰ Zo moet er aandacht zijn voor de relatieve (on)vergelijkbaarheid van de te vergelijken aspecten.⁷¹ Ook wanneer bepaalde juridische figuren onderling gelijkenis vertonen is het zaak niet uit het oog te verliezen dat deze mede zijn gevormd door het straf(proces)rechtelijk stelsel waarin zij functioneren. Bovendien moet men zich bewust zijn van de beperkingen van zogenoemde 'legal transplants': het implementeren van praktische oplossingen in de vorm van vreemde rechtsfiguren die elders kennelijk werken.⁷² Omdat het recht niet los kan worden gezien van de bredere maatschappelijke context waarbinnen het functioneert, kan niet worden volstaan met bestudering van een geïsoleerd juridisch verschijnsel zonder daarbij de rechtscultuur te betrekken.⁷³ Om aan deze beperkingen zo veel mogelijk tegemoet te komen zal tot op zekere hoogte ook aandacht worden besteed aan de historische ontwikkeling en grondslagen van de Angelsaksische (straf-)rechtstraditie, zoals de adversaire procesvorm, de lijdelijkheid van de rechter en rol van de jury.

Een ander aandachtspunt is het gegeven dat straf- en strafprocesrecht normatieve fenomenen zijn en zij ook een normatieve functie in de samenleving vervullen. Bestudering daarvan is dan ook onvermijdelijk een normatieve bezigheid. Waar dit op zichzelf niet problematisch hoeft te zijn, moet er wel voor worden gewaakt om bij bestudering van vreemde rechtsstelsels te zeer vanuit de eigen normatieve context en op basis van aan het nationale systeem ontleende gezichtspunten te redeneren.⁷⁴ Nu niet het eigen nationale stelsel maar contempt of court in dit onderzoek centraal staat kan dit risico beperkt blijven. Bovendien zal het onderzoek voor een groot deel beschrijvend van aard zijn (wat is het, hoe functioneert het, wat zijn de doelstellingen en beperkingen?) en vindt de beantwoording van de normatieve vraag (wat kan contempt of court betekenen voor Nederland?) primair plaats binnen de nationale context.

Bij rechtsvergelijkend onderzoek verdient het doorgaans de voorkeur de hoeveelheid te vergelijken rechtsstelsels te beperken. Niet alleen omdat het niet eenvoudig is om alle relevante aspecten van een ander rechtsstelsel in kaart te brengen, maar ook omdat de meerwaarde van het onderzoeken van meerdere vergelijkbare stelsels vaak relatief beperkt is.⁷⁵ In dit onderzoek wordt daarom wel een globale blik geworpen op de wijze waarop contempt of court in verschillende Angelsaksische rechtsstelsels heeft vorm gekregen, maar wordt een meer gedetailleerde vergelijking beperkt tot het rechtsstelsel van Engeland en Wales. Die keuze is ingegeven door het feit dat andere

70 Zie over die valkuilen o.a. Brants 2008b.

71 Pintens 1998, p. 49-50.

72 Zie Brants 2008b, p. 222.

73 Pintens 1998, p. 63-64; Nijboer 1994, p. 29-31.

74 Zweigert & Kötz 1998, p. 34-35.

75 Zweigert & Kötz 1998, p. 39.

Angelsaksische stelsels zijn ontsproten aan het Engelse systeem en ook contempt of court in Engeland is ontstaan. Nog altijd zijn grote delen van de Engelse contempt-rechtspraak ook in andere Angelsaksische stelsels gezaghebbend. De meerwaarde van diepgaande bestudering van meerdere stelsels is daarom beperkt. Bovendien zijn de verschillen tussen het Engelse en Nederlandse stelsel, mede gelet op de harmoniserende werking van het EVRM en de EU-wetgeving, kleiner dan de verschillen met de rechtsstelsels van bijvoorbeeld de Verenigde Staten of Australië. Daarbij geldt bovendien dat centrale begrippen als de onschuldpresumptie, onpartijdigheid en vrijheid van meningsuiting in belangrijke mate gedefinieerd worden door de jurisprudentie van het EHRM, zodat het mensenrechtelijk normenkader voor de onderzochte rechtsstelsels gelijk is.

1.5 OPBOUW VAN HET ONDERZOEK

In de inleiding van dit hoofdstuk kwamen enkele ontwikkelingen aan de orde die de vraag kunnen doen rijzen of de Nederlandse strafrechter nog wel voldoende geëquipeerd is voor het bewaken van een goed procesverloop. De grote belangstelling voor strafzaken in het licht van de opkomst van internet en sociale media, de toegenomen mondigheid van de burger, veranderende taakopvattingen van de procesdeelnemers, de internationalisering en de meer bedrijfsmatige organisatie van de rechtspraak bepalen de context waarin de strafrechter zijn taak moet vervullen, en vormen de achtergrond waartegen de mogelijkheid van contempt of court als wenselijke of noodzakelijke aanvulling is aangedragen. Nu deze ontwikkelingen mede de aanleiding vormen voor dit onderzoek worden zij in hoofdstuk 2 verder uitgediept. Daarmee wordt tevens beoogd de lezer de context te schetsen waarin de strafrechter zijn taak moet vervullen.

In hoofdstuk 3 staat de ‘goede strafrechtspleging’ centraal. Contempt of court is immers een instrument dat dient ter waarborging van de *due administration of justice*, hetgeen in dit onderzoek wordt vertaald als goede (straf)rechtspleging. Voordat op de precieze inhoud, betekenis en reikwijdte van contempt of court zal worden ingegaan, wordt in hoofdstuk 3 uiteengezet wat moet worden verstaan onder die goede strafrechtspleging. Zoals in dat hoofdstuk verder wordt toegelicht vallen daaronder in de eerste plaats de eerlijk proces-rechten zoals in het bijzonder in artikel 6 EVRM liggen besloten. Voorts veronderstelt een goede rechtspleging dat een strafproces in overeenstemming met de waarheid plaatsvindt. Een derde aspect is het vereiste dat de gerechten een zeker gezag hebben en in de samenleving worden aanvaard als juridische geschillenbeslechter. Ten vierde moet de rechtspraak tot op zekere hoogte ook efficiënt zijn. Deze vier componenten van een goede strafrechtspleging – eerlijk proces, waarheidsvinding, gezag en efficiëntie – worden in dit hoofdstuk verder uitgewerkt. Tot slot wordt ook stilgestaan bij het recht

op vrije meningsuiting, nu dit recht als een soort ‘tegenkracht’ kan worden geduid die door de strafbaarstelling van contempt of court wordt ingeperkt. Met dit hoofdstuk wordt dan ook beoogd inzichtelijk te maken welke achterliggende belangen contempt of court beoogt te beschermen en hoe deze belangen zich verhouden tot het recht op vrije meningsuiting.

Na deze opmaat is de tijd rijp om het centrale onderwerp van deze studie in kaart te brengen. In de hoofdstukken vier en vijf komt contempt of court aan bod. Hoofdstuk 4 bevat een beschrijving op hoofdlijnen van de ontstaansgeschiedenis en de verschillende aspecten van contempt of court en de wijze waarop het instrument zich in verschillende rechtsstelsels heeft ontwikkeld. Het biedt de lezer op hoofdlijnen inzicht in de inhoud en betekenis van contempt of court. In hoofdstuk 5 wordt vervolgens dieper ingegaan op contempt of court in Engeland en Wales. Voor een goed begrip en om een vergelijking mogelijk te maken worden eerst de belangrijkste karakteristieken van het Engelse strafproces uiteengezet. Vervolgens wordt beschreven op welke wijze contempt of court in Engeland en Wales functioneert. Het onderzoek zal zich richten op contempt of court in straf(proces)rechtelijke context en behandelt daarvan zowel de inhoudelijke als processuele aspecten. Daarnaast komen ook enkele verwante verschijnselen aan de orde, die in de loop der jaren in de plaats van contempt of court zijn gekomen of een aanvullende functie vervullen in de normering van de goede rechtspleging.

Nadat duidelijk is hoe contempt of court voorziet in waarborging van de goede strafrechtspleging, wordt de blik weer verlegd naar de Nederlandse situatie. Hoofdstuk 6 bevat een inventarisatie van de mogelijkheden die in het Nederlandse recht voorhanden zijn om ‘obstructie van de rechtspleging’ tegen te gaan. Het hoofdstuk geeft, met andere woorden, een overzicht van de functionele equivalenten van contempt of court in Nederland. Te denken valt aan de mogelijkheden om op te treden tegen procesdeelnemers die in en buiten de zittingszaal geen blad voor de mond nemen, weigerachtige getuigen, misbruik van (proces)recht, niet-nakoming van rechterlijke beslissingen en uitgebreide media-aandacht. Daarbij zal met name aandacht worden besteed aan de straf(proces)rechtelijke en tuchtrechtelijke instrumenten die de rechter ten dienste staan om een goede rechtspleging te waarborgen. Waar relevant wordt een onderscheid gemaakt tussen de handhavingsmogelijkheden die het optreden van respectievelijk procesdeelnemers, politici, media en derden normeren. Met deze beschrijving wordt beoogd in kaart te brengen door middel van welke handhavingsmodaliteiten de goede strafrechtspleging in Nederland wordt gewaarborgd, welke lacunes daarin kunnen worden gesignaleerd en waar behoefte bestaat aan aanvullende instrumenten om de goede rechtspleging te waarborgen.

In het zevende hoofdstuk zal de balans worden opgemaakt. Beide stelsels zullen als het ware ‘op elkaar’ worden gelegd, waarbij wordt gezien in hoeverre en op welke punten het Engelse contempt of court een oplossing zou kunnen zijn voor de in de Nederlandse strafrechtspleging gesignaleerde lacunes. In

dit hoofdstuk zal ook aandacht worden besteed aan enkele met contempt of court in verband te brengen verschijnselen uit andere rechtsstelsels, voor zover daarin inspiratie kan worden gevonden voor het vormgeven van aanvullende normering van de goede strafrechtspleging in Nederland. In hoofdstuk 8 tot slot worden de belangrijkste conclusies uit dit onderzoek onder elkaar gezet. Daarbij worden de onderzoeksbevindingen tevens in breder perspectief geplaatst en worden enkele aanbevelingen gedaan.